

Verók Attila – Petercsák Tivadar – Veres Gábor

AZ EGRI FERTÁLYMESTERSÉG PÁLYÁZATA A Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére történő felvételhez

Bevezetés

Az egeri fertálymesterség élő hagyomány. Évszázadok óta folyamatosan jelen van Egerben, a múlt század közepéig meghatározta a település lakosságának mindennapjait, majd némi kényszerű pihenő után két évtizeddel ezelőtt hagyományörzési célú tevékenységként szerveződött újjá. Magyarországon mindeddig egyedülálló módon. Az egykor természetes, organikus jelenségként, ma pedig tudatos elhatározás eredményeképpen egyre megújuló erővel az egeri identitás részét képező fertálymesterség a város életének értékes kulturális színfoltja, a fertálymesteri testület képviselőjét ellátó tagok feltűnése a különféle rendezvényeken pedig az „egriség” deklarált megnyilvánulása. Unikális és a helyi kötődést elősegítő jellege miatt 2013-ban az Egeri Fertálymesteri Testület Petercsák Tivadar ösztönzésére úgy döntött, hogy az egeri fertálymesterség élő hagyományának örökségi elemként történő felvételét kéri a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére a társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események kategóriában, illetve területen.

A benyújtott pályázat koncepciója szerint a mohácsi busójárás, a Sárközi népművészete vagy a Kossuth-kultusz ceglédi hagyománya mellett az egeri fertálymesterség is a megőrzésre méltó tradíciók közé tartozik hazánkban. Ezt a hagyományt ugyanis Egerben több százan „hivatalból” művelik, ők a fertálymesteri testület tagjai, ezrek, sőt tízezrek pedig a hagyománykövetés részesei a különféle rendezvények alkalmából vagy a helyi televízió műsorainak jóvoltából. Az egeri fertálymesterség tehát élő tradíció, melynek hosszú távú fenntartását és fennmaradását a helyi identitásörzők munkája mellett a nevezett jegyzékre kerülés, ennek köszönhetően pedig a szélesebb körű ismertség egyaránt elősegítheti.

A Várkonyi György által koordinált pályázatot a bírálóbizottság érdemesnek találta a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére történő bejegyzésre, így 2014 szeptemberétől az egeri fertálymesterség immár szakértők által elismert módon közvetít egy Egerben élő hagyományt a nagyközönség felé is.

A közösség

A 18. század elején Egerben már működő fertálymestereket a 20. század elejéig az egyes városnegyedek szerint szerveződő kisközösségekben választották, és így szervezték összejöveteleiket is. 1931-ben alakult meg az egységes Egri Negyedmesteri Testület. A szocializmus évtizedeiben szünetelt, majd 1996-ban újraszerveződött Egri Fertálymesteri Testület ma az egyik legfontosabb civil szervezet a városban. A három évszázados tradíciót őrizve tevékenységüket napjainkban alapvetően a 16 városnegyedben fejtik ki, de a mintegy 250 fertálymester havonta találkozik a „suttogó”-nak nevezett rendezvényeken, a hivatalban lévők pedig képviselik a testületet a városi programokon, ünnepségeken, így épülnek be a hagyományok a város lakóinak életébe.

Az örökségelem leírása

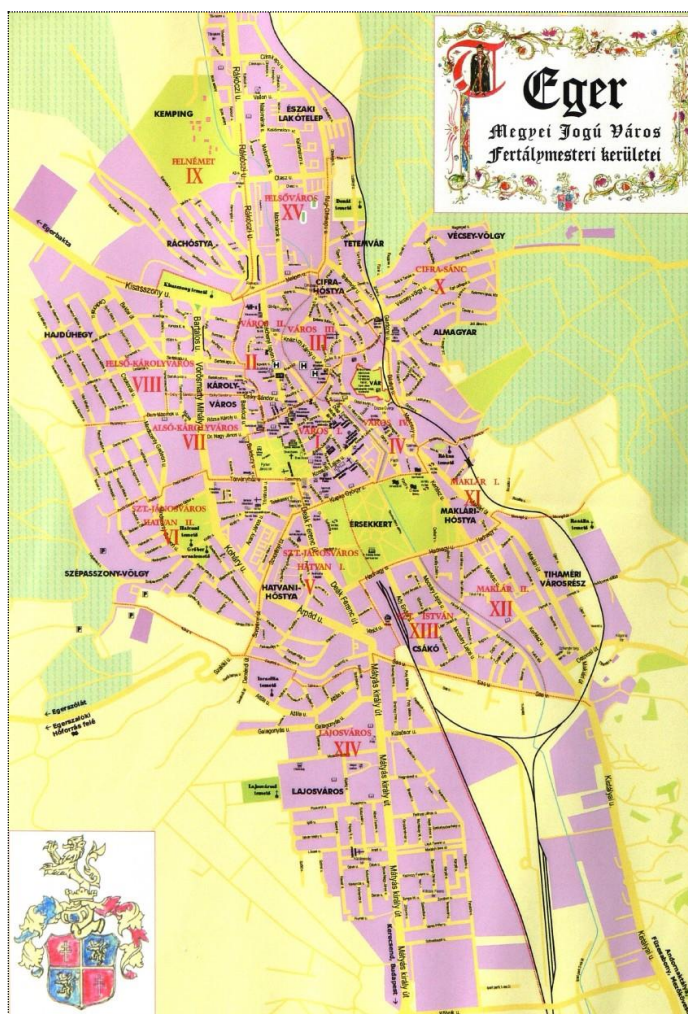
A hagyományörzésnek Magyarországon egyedülálló eleme az egri fertálymesterség. A 15–19. században a Kárpát-medence különböző városaiban az egyes településrészek által választott tizedesek, fertálymesterek közvetítettek a negyedek és a városi hatóságok között, de felügyeltek a rendre, az erkölcsös életre is. Az egri fertálymesterség azért különleges, mert a tényleges közigazgatási feladatok megszűnése után hagyományörző tevékenységként és a társasági élet részeként fennmaradt a 20. század közepéig. A rendszerváltozás után újjáélesztett fertálymesterség az „egriség” szerves része, a lokális öntudat erősítésének fontos eszköze. A tradíciókat fenntartva sajátos öltözkűkben való megjelenésük emeli a városi rendezvények ünnepélyességét, részt vesznek a történeti értékek megőrzésében és megismertetésében, valamint karitatív tevékenységet is folytatnak.

A közösség azonosítása, bemutatása

A 18. század elején már működő egri fertálymesterség egyike annak a sajátos intézménynek, amelyik a 15–19. században Győrtől Kolozsvárig elterjedt volt a Kárpát-medencében. Ennek legfőbb jellemzője, hogy a települések némi önállósággal rendelkező részekre – tizedekre, fertályokra – tagolódtak. A városrészek élére választott fertálymesterek a modern közigazgatás létrejöttéig segítették a helyi önkormányzatok munkáját.

Az egri fertálymesterség a hajdúk 17. századi hadi szervezetére vezethető vissza, akik a török kiűzése után a városban megtelepedve egy-egy városrész élére tizedest (decurio) állítottak. A török kiűzése után betelepülő német polgárság az általuk lakott városrészeket negyednek (viertel) nevezte, és az élére választott előljárókat eleinte még tizedesnek, majd az 1730-as évektől németül

viertelmeisternek, magyarul fertálymesternek, negyedmesternek hívták. Később a fertálymester, negyedmester elnevezés egyaránt jellemző. Kezdetben négy negyede volt Egernek, majd a városfalon kívüli hóstyák, külvárosok létrejöttével az 1710-es évek elején hatra (Hatvani, Maklári negyed), 1716 és 1823 között 12-re (Város I–IV., Hatvani I–IV., Rác vagy Felnémeti, Cifrasánc, Maklári I–II. negyed) nőtt a számuk. 1938-ban két új negyed (Szent István-város, Szent Lajos-város) keletkezett, a 21. század elején pedig az egykori Csebokszári lakótelepből jött létre a 15. negyed (Felsőváros). 2012-ben az Eger részét alkotó Felnémet kapott fertálymestert (Felnémet negyed). (1. kép)

1. kép

A fertálmesterek a 18–19. században a városi tisztségviselőkkel együtt, azok alárendeltségében végezték munkájukat: tájékoztatták a negyedek lakóit a földesurak és a hatóságok rendeleteiről, de részt vettek az adók összeírásában és beszédésében is. Városrészükben ellenőrizték a tűzrendészetet, a kémények, udvarok és utcák tisztaságát. Ügyeltek arra, hogy mindenki a magisztrátus által megszabott napszámbért fizesse, idegeneknek ne adjanak szállást, a fertály lakói erkölcsös életet éljenek.

A 20. században már nem voltak a város által előírt feladataik, tisztos társadalmi tevékenységként negyedeik szószólói voltak, segítették a szegényeket, gondot viseltek a helyi kulturális értékekre. A fertálmesterség presztízse a 20. század első felében érte el a csúcspontját, amikor magas rangú főpapok, országgyűlési képviselők, megyei és városi tisztségviselők, értelmiségiek is megtiszteltetésnek vették, ha fertálmesterek lehettek.

A 18–19. században nem volt egységes fertálmesteri testület, hanem az egyes negyedek szerint ekkor 12 jól elkülönülő csoport létezett, amelyhez a még élő összes fertálmester tartozott. Ilyen keretek között választották meg évente az új fertálmestereket, tartották meg az összejöveteleket, és vezették a fertálmesteri naplókat. Általában minden negyednek volt egy kis kasszája, ún. fáklyapénze, amelyet a régi és új tagok adtak össze, s ebből fedezték a kiadásokat. A 19. század második felében a negyedek élén egy választott elnök, fertályelnök állt, de volt olyan körzet, ahol díszelnököt vagy korelnököt is választottak. A negyedek másik fontos tisztségviselője a jegyző volt, aki a közgyűlési jegyzőkönyveket vezette. Az egymástól elkülönülő és önálló fertálmesteri közösségek hatékonyabb együttműködésének, az egységes fertálmesteri testületnek a csirái már a 20. század elején megjelentek. Az egységesülés előfutára volt az a zászló, amelyet Párvy Sándor még 1896-ban ajándékozott a város fertálmestereinek. Látványos közös megmozdulásuk volt, amikor 1907-ben a Dobó-szobor leleplezése és az országos dalosverseny alkalmából egy fertálmestert ábrázoló ezüst szobrot ajánlottak fel jutalomdíjként.

A 18–19. században az összes fertálmester évente csak egy alkalommal, Szent Apollónia napján jött össze, amikor részt vettek a bazilikában tartott szentmisén, és a városházán letették az esküt. Az addigi alkalmi közös megmozdulások után az egységes fertálmesteri közösség Egri Negyedmesteri Testület néven 1931-ben alakult meg és fogta össze az egyes negyedek képviselőit, működött megválasztott tiszttikkal és a fertálmesterek tízparancsolatában megfogalmazott elvek, célkitűzések szerint. A tiszttikar tagja volt az elnök, tiszteletbeli elnök, társelnök, alelnök, főtitkár, titkár, pénztáros. A választmány a negyedenként delegált 3-3 főből állt, az 1938-ban alakult két új negyedet 2-2 tag képviselte.

A fertálmesteri tisztség jelentőségét és helyi társadalmi beágyazottságát tükrözi, hogy 1939-ben már 289 fő alkotta a fertálmesteri testületet. A politikai változások azonban nem kedveztek a civil szerveződéseknek, és 1950-ben a megválasztott fertálmesterek már nem tehették le az esküt a városházán, ugya-

nakkor még 1956-ban is összejött titokban 4-5 egykori fertálymester a Maklár II. negyedben.

Újjáélesztésére a rendszerváltozás után nyílt lehetőség a Lokálpatrióta Egylet keretei között. Az akkori elnök, Várkonyi György ötlete volt a nagy hagyományokkal rendelkező egri fertálymesterség intézményének felújítása. Szándékát segítették a még élő fertálymesterek (Fodor Mihály, Szepesi Lajos, Gyergyák Károly) is. Végül 1996-ban sikerült megalakítani ismét az Egri Fertálymesteri Testületet, amely a mai törvények szerint egyesületként működik, de a régi hagyományokra támaszkodva alakították ki szervezeti rendjét, tevékenységét. A tisztikar tagjai: elnök (főkapitány), alelnökök: egyházi és világi, kancellár, tárnokmester, zászlótartó, számvevők. A választmány a minden negyedből delegált egy-egy főből áll, akiket évente választanak a negyedek fertálymesterei.

Jelenleg a fertálymesterek egy civil szervezet keretei között tevékenykednek, de egy-egy fertálymester egyszerre több kisebb csoport tagja is lehet. Az alapvető szervezeti egység a negyed, ahol az illető él, és ahol a kiérdemesült tagok őt megválasztják. Itt a választmányi tag és az aktív fertálymester az, aki a többi negyedbeli fertálymester bevonásával szervez a fertály lakói számára programokat, összejöveteleket vagy a körzet értékeinek megvédését célzó társadalmi munkát. Igazi kisközösségek alakulnak így ki, mint pl. a Csákó városrészben, ahol karácsony előtt 200-250 ember jön össze, hogy közösen feldiszipte a negyed karácsonyfáját, közben van idejük a közös dolgaikat is megbeszélni. A fertálymesterek szervezésében takarították ki a Cifra-Sánc lakói az elhanyagolt Gárdonyi-kertet, de a Bartók téri Mária-szobor rendbetétele vagy a Szent István városrészben a patakmeder takarítása is a fertálymesterek aktivitásának köszönhető. A negyedek kis suttogónak nevezett összejöveteleit valamilyen közösségi térben, pl. a Bartakovics Béla Közösségi Házban, a Maklár városrészben a plébánián, máshol egy vállalkozó telephelyén szervezik.

Ezek a közösségi együttlétek alakítják ki és tartják fenn a városrészek lakóinak együvé tartozását, erősítve ezzel lokális identitástudatukat.

A fertálymesterek második csoportját az adott évben hivatalban lévők alkotják. Ők azok, akik a hivatalos fertálymesteri viseletben, a százáncú köpenyben és süvegben, kezükben a tisztség jelképének számító szalagos bottal megjelennek a város által a nemzeti ünnepekhez vagy a helyi évfordulókhoz kapcsolódóan szervezett ünnepségeken, egyházi rendezvényeken. Évente 15-20 alkalommal találkozhat velük a város lakossága, így ismerve meg a három évszázados hagyományt.

A közösség egy éves tevékenységének bemutatása

Egri Fertálymesteri Testület 2013. évi programja

Január 18. péntek 06 ⁰⁰ óra	Disznóölés
<i>Január 19. szombat du. 14⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Éves közgyűlés</i> Disznótoros vacsora Szent József Kollégium
Január 22. kedd du. 18 ⁰⁰ óra	A magyar kultúra napja Lyceum kápolnája
Február 08. péntek du. 17 ⁰⁰ óra	Főpróba a 2013. évi fertálymestereinek Városháza, Díszterem
<i>Február 09. szombat de. 10⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Fertálymester avatás</i> Bazilika, szentmise 10 ⁰⁰ órától Városháza, avatás 11 ⁰⁰ órától Szent József Kollégium fogadás 12 ⁰⁰ órától HOTEL EGER – FERTÁLYMESTERI BÁL – 19 ⁰⁰ órától
Február 25. hétfő 16 ⁰⁰ óra	Kommunizmus áldozatainak emléknapja
Március 08. péntek – 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Választmányi ülés Maklár II. negyed Ferences rendház étterme
<i>Március 15. péntek – egész nap</i> Zászló	<i>1848-49-es szabadságharc ünnepe</i> Koszorúzás
Április 12. péntek – du. 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Vezetőségi ülés Szent István város negyed Ferences rendház étterme
Május 10. péntek 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Vezetőségi ülés Szent Lajos város negyed Ferences rendház étterme
Május 16. csütörtök	Csiksomlyói búcsú
Május 19. vasárnap délelőtt Zászló	Hősök napja koszorúzás
Május 20. hétfő 09 ⁰⁰ óra	Pünkösdhétfő családi nap Szabadtéri mise Lokálpatrióta egyesület szervezésében
<i>Június 02. vasárnap 18³⁰</i> Zászló	<i>Úr napja, Szentmise és körmenet</i> <i>Találkozó 18¹⁰ órakor a Bazilika előtt</i>
Június 14. péntek 17 óra 18 óra	Választmányi ülés Felsőváros negyed Ferences rendház étterme
<i>Július 07. vasárnap 14⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Szent Donát napi ünnepség</i> Találkozás Nagy- Eged u. 10.szám, 13 ⁴⁵ óra
<i>Augusztus 01. csütörtök 18⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Porciunkula búcsú</i> – Ferences templom Gyülekező 17 ⁴⁵ órakor a templom előtt
<i>Augusztus 19. hétfő 18⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Fáklyás királyköszöntő</i> A Lokálpatrióta Egyesület szervezésében. Dobó I. tér – Egri vár – utána suttagó Ferences rendház étterme
<i>Augusztus 20. kedd 17³⁰ órakor</i> Zászló	<i>Szent István napja</i> Érseki szentmise a várban Gyülekező 17 ¹⁵ órakor a vár bejáratánál.

Szeptember 13. péntek 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Vezetőségi ülés Város I. negyed Ferences rendház étterme
Szeptember 15. vasárnap 10 ⁰⁰ óra Zászló	Servita búcsú Találkozás 09 ⁴⁵ órakor a templom előtt
Szeptember 29. vasárnap 18 ³⁰ óra Zászló	Szent Mihály napi szentmise – körmenet Gyülekező 18 ¹⁵ órakor a Bazilika előtt
Október 11. péntek 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Vezetőségi ülés Város II. negyed Ferences rendház étterme
Október 17. csütörtök Zászló	A vári győzelem napja a Várban
Október 23. szerda egész nap Zászló	1956-os forradalom és szabadságharc Szentmise 10 ⁰⁰ órától utána koszorúzás
November 01. péntek de. 09 ⁰⁰ óra Zászló	Mindenszentek, Ferences templom szentmise az elhunyt fertálmesterekért
November 08. péntek 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Választmányi ülés Város III. negyed Ferences rendház étterme
December 1,8,15,22	Adventi gyertyagyújtás 16.00 óra Dobó tér
December 12. szerda	Koszorúzás - ÁVH sortűz áldozatai tiszteletére
December 13. péntek du. 18 ⁰⁰ óra	Fertálmesterek karácsonya Forrás Szabadidő Központ – Negyedek bemutatják az újonnan elválasztottakat
December 17. kedd	Törökök kivonulása Egerből - külön meghívó szerint
December 27. péntek de. 10 ⁰⁰ óra Zászló	Szent János napi káptalani Szentmise és borszentelés gyülekező a Bazilika előtt 09 ³⁰ –kor
2014. év	
Január 17. péntek 06 ⁰⁰ óra	DISZNÓÓLÉS
Január 18. szombat du. 14 ⁰⁰ óra Zászló	Éves közgyűlés Disznótoros vacsora Szent József kollégium étterme
Február 07. péntek du. 17 ⁰⁰ óra	Főpróba Városháza díszterme
Február 08. szombat de. 10 ⁰⁰ óra Zászló	Fertálmesteri avatás Bazilika, szentmise 10 ⁰⁰ órától Városháza, avatás 11 ⁰⁰ órától Szent József Kollégium 12 ⁰⁰ órától fogadás - ebéd

Az év során a hivatalban lévők ezen túl is összejönnek valamelyik fertálmester lakásán vagy a Servita Udvarházban kialakított fertálmesteri teremben, ahol számba veszik az elvégzett munkát, és felvázolják az előttük álló feladatokat.

Ma 237 köztisztviselőben álló egri mondhatja magát fertálmesternek, akik a havonta megtartott nagy suttogón találkoznak a ferences rendházban. Ezeket általában egy-egy negyed fertálmesterei szervezik, ahol a többiek számára bemutatják körzetüket, és egy szerény vendéglátás keretében folytatnak baráti beszélgetést. Az összejövetel alkalmas arra is, hogy meghallgassanak egy-egy elő-

adást a város történeti-művészeti értékeiről, a városfejlesztés terveiről, vagy pl. egy kis műsor keretében megemlékezzenek az egri vár védelmének 460. évfordulójáról. A fertálymesteri testület összetartozását segíti a február 9-i avatás utáni közös ebéd és a Lokálpatrióta Egylet által szervezett esti bál. A testület közösen emlékezik meg Szent István királyról augusztus 18-án, amikor a Dobó térről fáklyás felvonulás indul az egri várban található szobrához. (2. kép) Ugyancsak erősíti a tagok együvé szerveződését a néhány évvel ezelőtt alakult fertálymesteri énekkar, amely szerepel a testület összejövetelén, egyházi rendezvényeken, szentmiséken, de már országos programokon is felléptek.

2. kép

A fertálymesterek egyúttal tagjai lehetnek más civil szervezetnek (Eger Vára Barátainak Köre, Szent György Lovagrend, Honismereti Szövetség stb.) is, részt vesznek a különböző egyházi felekezetek közösségeiben, munkájuk révén pedig számtalan munkahelyi csoporthoz is kapcsolódnak. Ezáltal is lehetővé válik a fertálymesteri tisztség megismertetése a városlakókkal.

A fertálymesterekkel nemcsak a városlakók, de az Egerbe érkező turisták is találkozhatnak, hiszen jelképeikkel már 1933-ban részt vettek a szüreti felvonuláson. Ma is ott vannak az Egri Bikavér Ünnep megnyitóján, illetve annak részét képező könyörgésen a Szent Donát-szobornál (3. kép), az őszi szüreti felvonuláson és a Szent János-napi borszentelésen. A határon túli magyarok is megismerhetik az egri fertálymestereket, akik részt vesznek a pünkösdi csíksomlyói bú-

csún (4. kép), de ott voltak 2008-ban Dobóruszkán a hős egri várkapitány újratemetési ünnepségén is.

3. kép

4. kép

A fertálmesteri tradíciók megismertetését szolgálják a Dobó István Vármúzeum és a Bródy Sándor Könyvtár által az elmúlt évtizedekben szervezett kiállítások. A múzeum gyűjteményeiben őrzik a fertálmesteri köpenyeket, szalagos botokat, a negyedek naplóit, fertálmesteri névsorokat és fényképes tablókat. Ezek felhasználásával készült kiállítás volt az egykori megyei börtönépületben, de 2012–2013-ban bemutatták Az egri polgárosodás c. tárlaton is. A megyei és városi könyvtár a múzeummal együtt többször kiállította a régi és mai fertálmesteri tablókat. Ezeket a tárlatokat több tízezer hazai és külföldi látogató tekinthette meg, s ezáltal váltak a fertálmesteri tradíciók közkinccsé. A tisztség múltját, történeti hagyományait maguk a fertálmesterek is kutatják, ennek eredményei olvashatók az egyesület honlapján. Így derült ki, hogy a három évszázad alatt 2565 név szerint ismert fertálmester volt Egerben. A tisztség történeti hagyományait dolgozzák fel a tudományos folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben vagy önállóan megjelenő publikációk. A fertálmester-avatásról és tisztségviselők tevékenységéről rendszeresen beszámol a helyi média, a város lakossága így is értesül az eseményekről. A témáról gyakran hangzanak el előadások szakmai konferenciákon, a város közösségeiben, és tananyag az Eszterházy Károly Főiskola kulturális örökség szakos mesterképzésében.

Az örökségem földrajzi elhelyezkedése és elterjedtsége

A 15–19. században a Kárpát-medence különböző tájain volt jellemző, hogy a települések némi önállósággal rendelkező részekre – tizedek, fertályok – tagolódtak. Csizmadia Andor a dunántúli városok között a tizedbeosztás és a tizedes tisztség nyomaira lelt Győrött, Szombathelyen és Kőszegen. A fertálybeosztást és a fertálmesteri intézményt találta jellemzőnek Sopronban és Székesfehérváron. Győrben a tizedességről a fertálmesterségre való áttérés folyamatát is feltárta. Ő dolgozta fel a Kolozsváron ismert tizedesi és a fertályok élére választott fertálykapitányi tisztség történetét is. Egerben a 17. század végén még a hajdúk hadi szervezetének megfelelő tízes beosztás volt jellemző, de a betelepülő német lakosok a 18. század elejétől már negyednek (viertel) nevezték az általuk lakott városrészeket. Fertályok és fertálmesterek Gyöngyösön is voltak. A nyugat- és észak-magyarországi városokban a 15–16. században fejlődött ki az utca kapitányi és tizedesi tisztség, majd a 17. század végén és a 18. században a német lakosság dominánssá válásával alakult ki a fertálmesteri intézmény. A felföldi polgárvárosokat, például Besztercebányát és Lőcsét a német városjog hatására a 16–17. században a fertálybeosztás és a fertálmesteri tisztség jellemezte. Bárh János kutatásai debreceni, karcagi, szegedi, békési, mezősegi és az erdélyi szász települések mellett a székelyföldi közbirtokosságokon belül tárták fel a tízesek 17–20. századi működését.

A fenti példák igazolják, hogy a tizedes és a fertálmesteri tisztség Magyarországon széles körben elterjedt volt. Az egri fertálmesterség azért egyedülálló

az országban, mert a tényleges közigazgatási és rendészeti feladatok megszűnése után egyedül Egerben maradt fenn a 20. század közepéig. A szocializmus évtizedeiben szünetelt, majd a rendszerváltozás után civil kezdeményezésre 1996-ban újjászerveződő fertálymesteri testület ma egyike Eger fontos egyesületeinek, amely több évszázados hagyományokat ápolva jelen van a város közéletében, és jelentős szerepet játszik a helyi tradíciók ébren tartásában, továbbadásában.

A fertálymesterség mint társadalmi szokás egyedül Egerben létezik, itt működnek azok a városrészeket összefogó lokális fertálymesteri csoportok, amelyek átszövik a város egész társadalmát, a hagyományápolás szándékával összefogják a közösségek által arra érdemesnek tartott személyeket, akik a fertálymesteri testület keretei között végzik az értékek megőrzését célzó és karitatív tevékenységüket.

Az egy városra, Egerre kiterjedő kulturális örökségelem a fertálymesterek nyilvános helyi és határon túli megjelenései révén, valamint a témáról készült kiállítások, publikációk által más hazai és határon túli települések számára is mintát jelenthet a múltbeli hagyományok feltárása és felújítása vonatkozásában.

A közösség mint örökségelem leírása

Az egri fertálymesterség olyan társadalmi szokás, amelyhez évszázadok során kialakult rítusok és feladatok kapcsolódnak. A 16–19. században a Kárpát-medence különböző városaiban ismert tisztség mára már csak Egerben élő hagyomány, amelyet a város lakossága saját kulturális örökségeként ismer és tart fenn. Az egri fertálymesterség az eredeti funkció, a városrészek és a városi tanács közötti összekötő szerep és a rendészeti feladatok megszűnése után is megmaradt, és új feladatokat keresve a 20. században már a hagyományőrzést tekintette legfontosabb feladatának. Ugyanakkor a város társadalmának minden rétegét átszövő egyesületként az emberek közötti kapcsolatépítés, a helyi értékek megőrzésének és megismertetésének szándékával működött, és karitatív feladatokat is ellátott. A szocializmus évtizedeinek kényszerű szünetét követően a rendszerváltozás után, 1996-ban újból a hagyományápolás szándéka hívta életre a fertálymesterség intézményét.

A Lokálpatrióta Egylet keretein belül létrejött, majd bejegyzett egyesületként működő Egri Fertálymesteri Testület a három évszázados hagyományra építve, de a mai kor kívánalmaihoz igazítva végzi tevékenységét. A 21. században már nem szükséges a városi önkormányzat határozatait a negyed lakóival megismertetniük, nem kell részt venniük az adók beszédésében, a városrész rendjére, az éjszakai csendre ügyelniük, mint ahogy a 18–19. században elvárták a fertálymesterektől. Ma is fontos feladatuk, hogy a korábbi hagyományokat folytatva városrészük szószólói legyenek a helyi értékek megőrzése és megismertetése érdekében. Összegyűjtik az általuk képviselt városnegyed megoldásra váró problémáit, és közvetítik a város illetékes részlege felé. Így kapott új parkolót a

Lajosvárosban lévő temető, került a Széchenyi utca elejére az oda nem illő légvezeték helyett földkábel, vagy utcák aszfaltozását végezte el javaslatukra a város. Ugyanakkor a fertálymesterek aktivizálják körzetük lakóit bizonyos feladatok elvégzésére. Így takarították ki a Cifra-Sánc lakói a Gárdonyi-kert elhanyagolt részét, tették rendbe a Bartók téri és a Farkas-völgy óvoda melletti Mária-szobrot, illetve tisztították ki a Szent István városrészben a patakmedret. Vannak olyan negyedek, ahol előadások hangzanak el a városrész múltjáról, a fertálymesterség történetéről. A „Tíz család program” keretében vonják be a fertálymesterek negyedük lakóit a közösségi életbe. Nagyon jó példa a Szent István városrész, ahol karácsony előtt jönnek össze, hogy közösen díszítsék fel a negyed karácsonyfáját, és műsorral ünnepeljenek. Ezek az összejövetelek, közösen végzett munkák révén valódi kisközösségek jönnek létre, amelyek a mai rohanó és globalizálódó világban ráirányítják a figyelmet a lokális értékekre. Ezzel együtt kialakítják és fenntartják a városrészek lakóinak együvé tartozását, erősítve ezzel identitásukat. A két világháború közötti évtizedekben fontos feladat volt a szegények támogatása, a II. világháború idején a fertálymesterek állították ki negyedükben a cukor- és petróleumjegyek igénylésére szóló igazolásokat, gyűjtést szerveztek a hadiözvegyek és hadiárvaik javára, illetve karácsonyra felruháztak egy rászoruló gyereket. Ma is egyre fontosabb a karitatív tevékenység. Az egyesület éveken át támogatta egy csángó gyerek taníttatását. Segítség lehet az idős emberek számára behordott tüzelő vagy a felnémeti negyedben szervezett jótékonyági gulyáslevesfőzés és -osztás a rászorulóknak.

A fertálymesterek egy évig vannak hivatalban, majd kiérdemesült fertálymesterként továbbra is tagjai a testületnek. Így volt ez évszázadokon át, és nem változtak a kiválasztás szempontjai sem. Közismert, példamutató életvitelű és munkáját becsületesen végző egri férfiakat választanak a testületbe. A kezdetben négy városnegyed a 19. század első harmadában tizenkettőre növekedett, 1938-ban tizennégy, jelenleg pedig tizenhat fertálymestert választanak. Ma is az ún. suttogón veszik számba a negyed volt fertálymesterei a szóba jöhető jelölteket, és választják ki a legméltóbb személyt. A fertálymesteri testület igazi demokratikus intézmény, hiszen benne mindenféle társadalmi réteg és foglalkozási csoport képviselői megtalálhatók. A hagyományokat folytatva ma is Szent Apollónia napján (február 9.), illetve az ahhoz legközelebbi szombaton tartják az új fertálymesterek avatását a városházán. Előtte szentmisén vesznek részt a bazilikában, ahol valamelyik fertálymester pap vezeti a szertartást, majd közösen megkoszorúzzák az elhunyt fertálymesterek kopjafáját. A városházára vonulva a hozzátartozók és a régi fertálymesterek jelenlétében tesznek esküt a polgármester előtt. Ekkor kapják meg elődjüktől a tisztség jelképét, a szalagos botot, és terítik vállára a százzruncú köpenyt. A főkapitány vállukat a bottal megérintve avatja őket fertálymesterré. (5–6. kép) Ma egységes méretű botok vannak, és a hivatalban lévő fertálymester erre köti a nevével és évszámával hímzett szalagot. A vármúzeumban őrzött régi botok változó méretűek, és a szalagok mellett a

neveket és évszámokat a botba is bevéshtették, illetve rászögezett díszes fémlapocskákra karcolták. Az 1924-ben készült boton 121 név olvasható az 1820–1948 közötti időszakból. A fekete posztóból varrt, bársonygallérú, belül piros posztóval bélelt százcáncú köpeny sajátosan fertálymesteri viselet, amelyhez ma egy süveg és a kör alakú jelvény is hozzátartozik. A fertálymesterek már 1896-ban rendelkeztek zászlóval, a mait 2000-től használják.

5. kép

A negyedek közösséggé formálódását segítették a választást és az eskütételt követő vendéglátások, a lakomák vagy trakták. Ma a januári közgyűlés veszi fel az új tagokat, amelyet egy disznótoros estebéddel zárnak. A városházi avatás után a negyedek előző évi és új fertálymesterei feleségeikkel közös ebéden vesznek részt. 1996-tól az Egri Lokálpatrióta Egylet az új fertálymesterek tiszteletére rendezi farsangi bálját, ahol a város közönségének is bemutatják az új tisztségviselőket.

6. kép

1849-től kezdték megörökíteni a megválasztott fertálymesterek névsorát rajzos, díszes keretezésben, 1869-től pedig már fényképeken is láthatók. Jelenleg is készülnek fertálymesteri tablók, amelyek másolatát kapja meg emlékébe minden fertálymester. Az újonnan megválasztottakról csoportkép is készül a városházán az egri vár védelmét ábrázoló festmény előtt. A 16 fertálymester a jelképekkel és a zászlóval ma is jelen van a városi rendezvényeken, egyházi eseményeken, és részt vesznek az elhunyt fertálymesterek temetésén is. Megjelenésük emeli a rendezvények ünnepélyességét, és tudatosítja a város lakosságában az évszázados intézmény meglétét. A fertálymesteri testület havonta megrendezett nagy suttogói, a fertálymesteri énekkar, a Szent István-napi királyköszöntő felvonulás, a csíksomlyói búcsúban való részvétel erősíti összetartozásukat.

A fertálymesterség ma is rang Egerben, az „egriség” szerves része, a lokális öntudat erősítésének fontos eszköze. A három évszázad alatt 2565 név szerint ismert, jelenleg mintegy 250 fertálymester családjakkal, rokonaikkal és a városban működő egyéb civil szervezetekkel való kapcsolata révén fontos társadalmi bázist jelent a három évszázados hagyomány fennmaradásához.

Érvelés a nemzeti jegyzékre való felvétel mellett

Az egri fertálmesterség napjainkban Magyarországon egyedül őrzi egy több évszázados hagyomány nemzedékről nemzedékre öröklődésének gyakorlatát, amelyet folyamatosan újrateremtve azonosul a lokális közösségek és a város összes lakosának elvárásaival. Olyan társadalmi szokás, amely erősíti a városrészek identitását. A teljes társadalmi struktúrát reprezentáló tagsága a közösségi rendezvényeken való megjelenésével tudatosítja a város lakosságában a helyi öntudat és kulturális örökség szerves részét képező tradíciók megőrzésének és közkinccsé tételének fontosságát. A nemzeti jegyzék nyújtotta nyilvánosság segítheti a fertálmesteri hagyományok széleskörű megismertetését, ösztönözheti más települések hasonló jellegű társadalmi tradícióinak felelevenítését és ápolását.

Jelenlegi és korábbi erőfeszítések az örökségelem megőrzésére

Az egri fertálmesterség megőrzésének fontosságát már a 20. század elején felismerték a város polgárai. A konkrét közigazgatási feladatok megszűnése után a társadalmi kapcsolatok sajátos lehetőségét biztosítva maradt fenn. Az 1931-ben megalakult Egri Negyedmesteri Testület egy civil szervezet keretei között gondoskodott az évszázados hagyományok ápolásáról. A tisztség jelképeivel, a szalagos bottal és a szá zr áncú köpenyben részt vettek a városi rendezvényeken, gondoskodtak a város történeti értékeinek megőrzéséről és megismertetéséről, valamint karitatív tevékenységet folytattak.

Az egri fertálmesterség 1996-ban történt felelevenítése óta egy folyamatosan épülő testület ügyel az örökségi elem megőrzésére, működésére, minden esztendőben tartalommal való megtöltésére. Az elmúlt években számos kiállítás is készült a fertálmesterségről, mely a város lakossága mellett szélesebb közönségnek is igyekezett bemutatni történetét. A megyeháza börtönépületében 2006-ig volt bemutatóhelye, majd több alkalommal rendeztek időszakos kiállítást a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban. A Dobó István Vármúzeum időszakos kiállítóhelyén az egri várban 2012-ben nyílt Eger a polgárosodás útján című tárlat egy része a fertálmesterség dokumentumait és tárgyai mutatta be. Ez a tárlat 2013 júniusában zár be. Fontos lépések történtek, hogy a fiatal generációk is megismerhessék ezt a hagyományt. A Dobó István Vármúzeumban a Vártábor keretében két alkalommal is rendeztek múzeumpedagógiai foglalkozást a fertálmesterségről. A foglalkozás végén a 10–14 éves korosztályból kikerülő diákokról fénykép is készült a fertálmesterek viseletében, botjával. Az Eszterházy Károly Főiskolán a Történelem, valamint a Művelődéstörténeti és Kulturális Örökség Tanszéken is vannak olyan tantárgyak, melyek keretében az oktatók megismertetik a hallgatókat Eger város hagyományai között a fertálmesterséggel.

A tudományos kutatások is megélénkültek a hagyomány felélesztését követően, melynek eredményeként számos publikáció látott napvilágot muzeológusok, levéltárosok tollából szakmai kiadványokban a mellékelt irodalomjegyzék szerint.

A megőrzés tervezett lépései

Az egri fertálymesterség múltjának tárgyi és dokumentációs anyaga az elmúlt években időszaki kiállításokon volt látható Egerben. A testület és a hagyomány megőrzésében elkötelezett egri lakosság fontosnak tartja, hogy állandó bemutatóhelye legyen a múltbéli örökségnek. Erre konkrét lépések is történtek. Az Egri Vagyongkezelő Zrt. belvárosi kiállítóhelyén kap helyiséget a történeti anyag. Az állandó bemutathatóság több célt is szolgál:

- Nagyon fontos, hogy a fertálymesteri testület tagjai is láthassák az anyagot, és a még fellelhető tárgyak, dokumentumok összegyűjtését folyamatosan napirenden tarthassák.
- A jövőben hivatalba lépő fertálymesterek is megtekinthessék a testületre vonatkozó történeti anyagot, tisztában legyenek az általuk továbbvivendő hagyomány múltjával és jelentőségével.
- Az egri fertálymesterség hagyománya az egri iskolákban oktatott honismereti tárgyak egyik kiemelt eleme lesz. A hagyományok bemutatásához a Fertálymesteri Testület és a Dobó István Vármúzeum az iskoláknek segédanyag összeállításával nyújt segítséget. A vármúzeum állandó múzeumpedagógiai foglalkozást dolgoz ki és tart kínálatában az iskolák részére, melynek része lesz a létrehozandó kiállítóhely megtekintése is.
- Az állandó kiállítóhely Eger belvárosában, turisztikailag frekventált környezetben, a Minaret szomszédságában a Kopcsik Marcipániának is helyet adó Servita Udvarházban létesül. Így évente több ezer turista is megismerkedhet a fertálymesterség egri hagyományával, mely katalizálhatja más településeken is a helyi társadalom hasonló örökségének feltárását, esetleges felelevenítését.

Az 1996-tól felelevenített hagyomány dokumentálását is fontosnak tartjuk. Ezért a Dobó István Vármúzeumban a tárgyi gyűjtés mellett az egri fertálymesterség élő hagyományának megőrkítésére írásos, fotó-, hang- és mozgóképes dokumentumtár létesül még ebben az évben. Az Egri Fertálymesteri Testület vezetősége és tagsága az éves programok, akciók tervezésekor fokozottan figyel a jövőben is a helyi társadalom és a települési önkormányzat igényeire, működésére. A hagyomány hosszú távú fennmaradását a lakossággal, helyi közösségekkel és az önkormányzattal való szoros együttműködés és az ezek változásához való alkalmazkodás képessége együttesen biztosíthatja.

Az érintett önkormányzatok, a közösségek, csoportok és egyének elkötelezettségének mértéke és megnyilvánulási formái

Az egri fertálymesterség ma a város egy fontos szimbóluma is. A jellegzetes öltözetben megjelenő fertálymestereket Eger várossal azonosítják például a csíksomlyói búcsúban. A teljes fertálymesteri öltözetet csak a hivatalban lévő fertálymester kapja a testülettől, hiszen a bot és a köpeny negyedenként hagyományozódik évről évre. A hivatalt kitöltött a botra minden évben felkötí a díszes szalagot nevével és hivatali évével.

Minden fertálymester sajátja azonban a jellegzetes süveg, a nagyjelvény és a kisjelvény. Ez utóbbi jelvények valamelyikét viselik a testület tagjai valamennyi rendezvényen, mely az összetartozás, elkötelezettség szimbóluma. Ez jelképezi a testületet mint közösséget. A hivatalban lévők képviselik a fertálymesteri testületet valamennyi eseményen a városon kívül, a városban és a negyedekben, teljes öltözetben, az előljárók vezetésével, a zászló kíséretével.

A számtalan esemény, eseményen való részvétel megszervezése is nagy figyelmet igényel. A városi egyházi rendezvényeken a koordinációt az alkapitány vagy távolléte esetén az általa kijelölt személy végzi. A hivatalban lévő fertálymesterek megjelenése a kijelölt rendezvényeken kötelező. Távollétük, betegségük esetén maguk gondoskodnak a fertály képviseléséről, a bot és a köpeny átadásáról.

A saját rendezvények, például a suttogók megszervezését a soron következő fertály hivatalban lévő és kiérdemesült fertálymesterei közösen végzik a fertály elnökségi tagjával egyeztetve. Az egyének elkötelezettségének fontos mértéke és jellemzője a testület működésével kapcsolatos szabályok és elnökségi döntések betartása. Ez teszi a mára már naggyá nőtt testület működését irányíthatóvá, gördülékennyé, és teszi lehetővé a hagyományok megtartását, őrzését. Az egyház biztosít helyiséget a ferences rendházban a havonkénti testületi összejövetelek, a nagysuttogók megtartására, ahol mindig jelen van egy atya a közös imádás és a példabeszéd megtartására, mellyel az egyház folyamatosan segíti a fertálymesterek lelki és a testület közösségi gondozását. Az éves közgyűlés megtartására is az egyház biztosít helyet az újjászervezéstől kezdve a Szent József Kollégium étkezőjében.

A települési önkormányzat is fontos partner az Egri Fertálymesteri Testület számára. Az egyházi személyek, plébánosok mellett a város polgármestere és több honatya is választott tagja a szervezetnek. A Szent Apollónia napján történő avatás például három helyszínen, a bazilikában, a polgármesteri hivatal dísztermében és a Szent József Kollégiumban történik.

Az avatás fontos része a fertálymesteri eskü, melynek elmondásával és a „százcímű köpeny” felvételével a jelölt hivatalosan is vállalja azt a fertálymesteri tisztséggel járó elkötelezettséget, feladatot, melyet a jelöltség elfogadásakor megismertettek vele negyedbeli társai.

Az eskü szövege ezek közül nevesíti többek között az elesettek védelmét, segítését. Ennek szellemében a testület közösen is védelmébe vett egy csángó fiút, akinek a taníttatását szakmája megszerzéséig finanszírozta. Az idei évtől egy egri árváról, fogyatékkal élő gyermekről való gondoskodást tervezik.

A közösségek, csoportok, egyének részvétele a jelölésben és hozzájárulása a felterjesztéshez

A jelölés kezdeményezése a testület tagságától indult, melyet megvitattak a ferences rendházban tartott nagysuttogó alkalmával is. A tagság igen pozitívan fogadta a kezdeményezést, és hivatalos döntéshozatalra bocsátotta. Az elnökség közgyűlési előterjesztés formájában tárta szavazásra a tagság elé 2013 január 19-én, melyet a jelen lévő határozatképes testület ellenszavazat és tartózkodás nélkül elfogadott. A jelölést, a felterjesztéshez való hozzájárulást több szervezet és közösség is segítette. Az Eger Vára Barátainak Köre Egyesület 2013. április 18-i közgyűlésén a jelölés támogatásáról foglalt állást a tagság. A pályázati anyag elkészítésében több tagjuk is aktív részvételt vállalt. A Dobó István Vármúzeum is nagy segítséget nyújtott az anyag összegyűjtéséhez, összeállításához, kiemelten a múzeumban dolgozó szellemi örökség koordinátora személyén keresztül.

A Eszterházy Károly Főiskola és a Heves Megyei Honismereti Szövetség munkatársai, tagjai körében dolgozó kutatók (egyetemi tanár, levéltáros, mozgóképes szakemberek) az egri fertálymesterség történetével foglalkozó kutatási eredményeik rendelkezésre bocsátásával és mozgóképes ismereteikkel nagyon sokat segítettek. Eger Város Polgármesteri Hivatala és a hivatal intézményei, így az Egri Városi Televízió adattárában tárolt korábbi filmfelvételek felkutatásával, átadásával támogatták a munkát. A Média Eger Kft a tájékoztatásban járult hozzá a munkához. Az Eszterházy Károly Főiskola Líceum TV-je a pályázat részét képező kisfilm elkészítésével segítette a jelölést.

A tájékoztatáson alapuló támogatás a jelölés kapcsán

A jelöléssel kapcsolatban már 2012-ben a fertálymesteri avatással kapcsolatban jelentek meg olyan interjúk, melyek a szellemi örökségi listára való jelölésről szóltak. Az Egri Városi Televízióban 2013. április 4-én stúdióbeszélgetésen vett részt a fertálymesteri testület főkapitánya, a szellemi kulturális örökség megyei koordinátora és a további két fertálymester. Ezt az egri fertálymesterség élő hagyományáról való beszélgetést több alkalommal is megismételte a városi televízió. A témával kapcsolatban a város teljes lakosságához (55 ezer fő), minden háztartáshoz ingyenesen eljutó Egri Magazin márciusi számában két teljes oldalon is írás jelent meg. A Népszabadságban „Százrancú köpeny, szalagos bot”

címmel látott napvilágot 2013. április 19-én egy cikk. A Szent István Rádióban egy órás interjú készült a fertálymesterséggel kapcsolatban. A tájékoztatás mellett felhívások is történtek részben a fertálymesteri rendezvényeken, részben pedig a sajtóban, melynek eredményeként tárgyak, fotók, dokumentumok érkeztek be a jelölés anyagának támogatására. A Líceum TV Históriák c. sorozatában mutatta be a hagyományörzés egyedi példájaként az örökségelemet, amely mind a főiskolai hallgatók, mind a városlakók tájékoztatását is szolgálta.

IRODALOM

BÁRTH János

1997 Település. In: Magyar Néprajz IV. Életmód. 7–88. Budapest.

2007 Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII–XX. században. Kecskemét.

BREZNAY Imre

1907 A fertálymesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Eger.

1926 A fertálymesterségről. In: Eger múltjából. Eger, 125–158.

1939 Az egri fertálymesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Eger.
(Hasonmás kiadás. Eger, 2002.)

CSIZMADIA Andor

1983 Népi közigazgatásunk tizedesei és fertálymesteri intézménye. Győri Tanulmányok 5. 45–73. Győr

PETERCSÁK Tivadar

2004 Fertálymesteri emlékek a Dobó István vármúzeumban. Az Egri Vár Híradója 36. 3–9. Eger

2009 Fertálymesterek választása Egerben. Tisicum XVIII. 527–534. Szolnok

2009/a Az egri fertálymesterek feladatainak változása a 18–20. században. In: Gebei Sándor – Makai János – Bartók Béla (szerk.): Történetészként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára. 161–176. Eger

2010 Az egri fertálymesteri bot és köpeny. In: Gyulai Éva – Viga Gyula (szerk.): Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére. 251–263. Miskolc

2010/a Fertálymesteri tablók a Dobó István Vármúzeumban. Agria (Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve) XLVI. 219–269. Eger

2011 Hagyományörző fertálymesterek Egerben. In: Imre Mihály – Oláh Szabolcs – Fazakas Gergely Tamás – Száraz Orsolya (szerk.): Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. II. 607–615. Debrecen

2012 Egri fertálmesteri hagyományok. Honismeret XL. 2012/3. 30–34.
Budapest
é.n Kulturális örökségünk: az egri fertálmesterség. Megjelenés alatt az
Agria irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratban.